

TERMINOLOGIYA MUSTAQIL FAN SIFATIDA

---

*Khayitova Sanobar Poyonovna - O'qituvchi,
Termiz muhandislik texnologiya instituti*

Annotatsiya. Terminologik tadqiqotlar noaniq rivojlandi, shuning uchun atamalar fani qachon va qanday boshlanganligini aytish mumkin emas. "Terminologiya" atamasining o'zi taxminan 20- asrning 60-70-yillarida paydo bo'lgan, ammo shu paytgacha maxsus lug'at hech qanday tarzda o'rganilmagan deb aytish mumkin emas.

Kalit so'zlar: termin, leksika, astronomiya, mexanika, tarjima

Rossiyada fizika, kimyo, mexanika va astronomiyaning birinchi terminologik tizimlarining yaratilishi M.V. nomi bilan bog'liq. Lomonosov. Fanning tabiatini o'rganish va konseptual tizimlarni qurish jarayonida olim terminologiyani yaratadi va normallashtiradi. V.A.ning so'zlariga ko'ra. Tatarinovning ta'kidlashicha, terminologiya fan sifatida 20- asrning 30-yillarida paydo bo'la boshladi, chunki terminologiyada institutsional fanning zarur terminologik bazasi yaratilgan [1, p. 18].

20-30-yillarda jadal texnologik taraqqiyot tufayli rus tilining turli bilim sohalaridagi terminologik tizimlari shakllandi. Bu yillarda terminologiya tilshunoslik tadqiqotining dolzarb ob'ektiga aylandi va jahon fanida yetakchi o'rinni egallagan sovet terminologiya maktabi shakllandi.

G.O. Vinokur atamaning lingvistik mohiyati masalasini ko'tarib, mahalliy terminologiyaning rivojlanishida katta rol o'ynadi [2].

20- asrning 30-40-yillarida terminologiya sohasidagi tadqiqotlar D.S. nomi bilan bog'liq. Lotte. O'z maqolalarida D.S. Lotte terminologik tizimning shakllanishi, atamaning ko'p ma'noliligi, uni tashkil etuvchi elementlarning ko'p ma'noliligi, atamalarning sinonimligi, atamalarning qisqaligi, terminologiyaning soddaligi va ravshanligi, atamaning amalda qo'llanish darajasi, atamalarning ko'p ma'noliligi, atamalarning ko'p ma'noliligi, atamalarning ko'p ma'noliligi, atamalarning sinonimligi, atamalarning qisqaligi, atamalarning soddaligi va ravshanligi kabi masalalarni qamrab oladi. va boshqalar [3].

50-60-yillarda N.D. asarlarida terminologiya muammolari muhokama qilindi. Andreeva [4], O.S. Axmanova [5], V.V. Vinogradova [6], T.L. Kandelaki [7], N.P.

Kuzkina [8], R.G. Piotrovskiy [9], A.A. Reformatskiy [10] va boshqalar. Biroq, aksariyat asarlarda ob'ekt atamaning adabiy matnlardagi lingvistik harakati edi.

1959 yilda Butunittifoq terminologiya yig'ilishi bo'lib o'tdi, unda V.V. ochilish nutqi bilan chiqdi. Vinogradov. V.V.ning so'zlariga ko'ra. Vinogradov, atama va terminologiya muammosi umumiy tilshunoslik nazariyasiga kiritilgan [6].

1969 yilda V.M. Leychik atamaning mohiyatini o'rganishdan atama fanining mohiyatini aniqlashga o'tishni ko'rsatadigan asarni nashr etadi. V.M. Leychik quyidagi fikrlarni birinchi o'ringa qo'yadi: sinonimiya tushunchasi ekvivalentlarni o'rganish, terminologik polisemiyaning tushuntirishda yondashuvlarni o'zgartirish, terminologiyaning psixologik jihatlari va boshqalar darajasiga o'tishi kerak [11].

20- asrning 70-yillari boshlariga kelib terminologiya o'zining uslubiy bazasini shakllantirganligi sababli atamashunoslik rivojlanishning yangi bosqichiga ko'tarildi.

70-80-yillarda maxsus bilim sohalari terminologiyasi an'anaviy va amaliy tilshunoslikning predmetiga aylandi. Bu davrda atamashunoslik rivojiga quyidagi olimlar katta hissa qo'shdilar: K.Ya. Averbux [12], I.N. Volkova [13], A.S. Gerd [14], V.P. Danilenko [15], V.M. Leichik [16], A.I. Moiseev [17], V.N. Proxorova [18], E.F. Skoroxodko [19] va boshqalar.

Ushbu davrda tadqiqotning quyidagi to'rtta yo'nalishini ajratib ko'rsatish mumkin:

1. atamaning mohiyatini lingvistik tavsiflash va terminologiyalarni tashkil etish;
2. terminologiyani tahlil qilishning avtomatlashtirilgan (kompyuter texnologiyasidan foydalangan holda) usullari;
3. zamonaviy axborot tizimlari uchun tillarni yaratish maqsadida atamalarni tahlil qilish;
4. ilmiy-texnik terminologiyani standartlashtirish.

Shuni ta'kidlash kerakki, atamaning semantik-grammatik tashkiloti tilshunoslikning markaziy muammosi bo'lib qoldi [20, s. 28].

E.N. Taranova "Zamonaviy nazariy terminologiya muammolari, terminologik tadqiqotlarning yutuqlari va kamchiliklari" [21] maqolasida terminologiyada o'tmishdoshlar asarlarining zamonaviy terminologiyaga ta'sirini batafsil o'rganadi. Shunday qilib, E.N. Taranova atama bo'yicha ikkita nuqtai nazarni aniqlaydi:

1. atama - bu har qanday rivojlangan milliy tilning tuzilishidagi tartib va maqsadli ta'sirni talab qiladigan maxsus so'zlar. Bu nuqtai nazarni D.S. Lotte va

uning izdoshlari. Ushbu kontsepsiya muayyan fan sohasining sanoat ehtiyojlariga asoslanadi;

2. atamalar maxsus so'zlar sifatida emas, balki maxsus vazifani bajaradigan so'zlar sifatida qaraladi. Termin har qanday so'z bo'lishi mumkin. Bu nuqtai nazarni G.O. Distiller. Bu tushunchani terminologiyaning moddiy asosga ega ekanligi, ularning aksariyatini lingvistik birliklar (tabiiy tillarning so'zlari va iboralari) tashkil etishi bilan izohlash mumkin. Bundan tashqari, maxsus aloqa sohasini o'rganadigan mutaxassislarning aksariyati "tilshunoslik kelib chiqishi" terminologlaridir, shuning uchun hatto terminologiyaning shakllanish davrida ham, bu bosqichda lingvistik tushuncha ustunlik qiladi.

E.N. Taranova so'nggi o'n yilliklarda olimlar tomonidan faol o'rganilayotgan terminologiyaning quyidagi muammolarini aniqlaydi:

- теория термина (М.Н. Володина [22] [23], В.М. Лейчик [24], А.В. Суперанская [25], В.А. Татаринов [26], Б.Н. Головин [20] va boshq.);

- terminologiya va terminologik tizimlarning tuzilishi va shakllanish jarayonlari (M.N. Volodina [23], L.A. Morozova [28], S.V. Grinev [29], S.D. Shelov [30] va boshqalar);

- atamani tilning turli darajalarida va turli jihatlarida ko'rib chiqish: sinxroniya va diaxroniyada (V.A. Tatarinov [26]), funksional semantik (G.V. Xasanshina [31]), leksikografik (S.V. Grinev [29], V. D. Tabankova). [32], S.D. Shelov [33]), kommunikativ-kognitiv (S.V. Grinev [29]), uslubiy (Ya.A. Klimovitskiy [34]), sotsiolingvistik (O.A. Zyablova [35]);

- terminologiya va frazeologiyaning o'zaro ta'siri (E.A. Nikulina [36], I.R. Sheinin [37]), terminologiya va kundalik lug'atning o'zaro ta'siri (V.A. Sobyagina [38]);

- ikki yoki undan ortiq tillarni taqqoslash (O.A. Kazachkova [39], S.P. Xizhnyak [40] va boshqalar);

- terminologik matnlardagi terminologik ta'riflarni o'rganish (E.A. Shilova [41]).

Zamonaviy terminologiyaning kamchiliklari haqida E.N. Taranova tilshunos olimlar o'rtasida umumiy fikrning yo'qligini bir qancha masalalar bilan bog'laydi. Muallif quyidagi savollarga murojaat qiladi:

- "terminologiya" ilmiy fanining tilshunoslikdagi o'rni, uning tarkibiy qismlari;

• turli tillarda terminologik tadqiqotlarning notekis rivojlanishi. Muallif zamonaviy tillarni katta va kichik terminologik rivojlanish darajasiga ko'ra tasniflash mumkinligini ta'kidlaydi;

• "terminologiya" tushunchalarini farqlash muammosi va

"terminal tizimi";

• atamani standartga yaqinlashtiradigan "term talablarini" taqdim etish;

• atamalarning ko'p ma'noliligi, atamalar sinonim yoki omonim bo'lib, atamalarni noto'g'ri yo'naltiradi [21].

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Khayitova S. P. LEXICO–SEMANTIC FEATURES OF THE PROVERBS BY THE NAMES OF BAKERY PRODUCTS IN ENGLISH, RUSSIAN AND UZBEK LANGUAGES //Academic research in educational sciences. – 2021. – T. 2. – №. 11. – С. 104-109.
2. Poyonovna K. S. THE HISTORY AND USAGE OF TERMINOLOGY //European International Journal of Multidisciplinary Research and Management Studies. – 2023. – T. 3. – №. 10. – С. 119-124.
3. Kizi K. S. P. SOIL SCIENCE AND SOIL TERMINOLOGY //European International Journal of Multidisciplinary Research and Management Studies. – 2022. – T. 2. – №. 11. – С. 42-44.